

SAMUEL GREGG: CÂND LIBERALII CLASICI AU AJUNS PE CULMI

Autor: Andrei Moga | 5 aprilie 2022

Un articol de Samuel Gregg pentru Law & Liberty

Articol original: When Classical Liberals Went to the Mountaintop

Recent, în timpul unui seminar, am fost rugat de un student să ierarhizez influența liberalismului clasic în lumea de astăzi. Răspunsul meu a fost „undeva între «slab» și «marginal»”. Nu sunt singurul care gândește așa. Indiferent dacă ne gândim la lumea politicii sau la piața ideilor, ideile principale ale liberalismului clasic pur și simplu nu mai exercită aceeași influență pe care o aveau în anii '80 și la începutul anilor '90.

Când vine vorba de Stânga politică, iliberalismul domnește sub forma culturii anulării, *woke*-ismului, disprețului pentru civilizația occidentală din care s-a născut liberalismul clasic, răspândirea istoriei alterate (*junk history*), precum *1619 Project*¹, lipsa de interes pentru domnia legii și dorința de a implica statul în ample inginerii sociale. În același timp, pe partea Drepte politice poate fi observată o regresie înspre diferite forme de intervenționism - nu atât de diferite de politicile apărute multă vreme de stânga. De asemenea, unii conservatori doresc să folosească puterea guvernamentală în moduri care indică lipsă iliberală de răbdare în ceea ce privește dreptul la o justiție dreaptă și sistemul de control și echilibru constituțional.

Într-un fel, aceste condiții reprezintă o întoarcere la norma obișnuită. În cea mai mare parte a istoriei, influența liberalismului clasic asupra societății nu a fost foarte mare. Acest lucru poate fi cauzat de dificultatea cu care se confruntă în a obține acel tip de sprijin popular care, în sistemele democratice, se transformă în putere politică.

Un altul este predispoziția liberalismului clasic la fragmentare. Aceasta se datorează într-o oarecare măsură diferitelor tradiții de la care se revendică liberalii clasici. Unii se orientează către tradiții precum teoria legii naturale sau gândirea lui Edmund Burke.

Alții, dimpotrivă, se revendică de la kantianism, pozitivism, teoria evoluționistă sau utilitarism. Puncte de plecare atât de diferite tind să se transforme într-un dezacord general pe multe teme. Chiar și pe subiecte economice, uniformitatea este departe de a reprezenta o regulă. Chestiunea ordinii monetare, de exemplu, este în continuare contestată puternic de liberalii contemporani ai pieței.

Împrospătând liberalismul

Dorința de a discuta aceste provocări a fost unul din factorii care au contribuit la prima întâlnire însemnată a liberalilor clasici după cel de-al Doilea Război Mondial. La acea vreme, liberalismul era într-o poziție periferică. În America, *new-deal-ismul* era norma. Comunismul domnea în Europa de Est și în Uniunea Sovietică și era în punctul de a se impune în China. În Europa Occidentală, socialismul și keynesianismul dominau discursul public. Principala alternativă non-stângistă de pe continent, creștin-democrația, era influențată puternic de corporatism și atrasă de politici intervenționiste.

În situația aceasta, condițiile nu erau propice pentru resuscitarea liberalismului clasic. Existau, totuși, și câteva raze de lumină. Două cărți scrise de economiști de piață proeminenți – *Drumul către servitute* de Friedrich Hayek (1944) și *The Social Crisis of Our Time* (1942) de Wilhelm Röpke – au avut un impact considerabil asupra unor segmente de opinie din spațiul anglo-american și vest-european. În context postbelic, multă lume a receptat pozitiv critica solidă a politicilor etatiste. Totuși, nici Hayek și nici Röpke nu s-au dat înapoi de la se a întreba de ce reputația liberalismului a avut atât de mult de suferit în Occident. Amândoi au concluzionat că liberalismul secolului al XIX-lea se confrunta cu probleme care i-au accelerat declinul.

Asemenea concluzii reclamau necesitatea unei gândiri proaspete. Dar pentru asta este nevoie de gânditori dispuși să pună premisele sub semnul întrebării și să se întâlnească pentru a se angaja în dezbateri aprinse.

Așa se face că, acum 75 de ani, un grup de gânditori clasic liberali europeni și americani s-au adunat în aprilie 1947 pentru o conferință de zece zile la un hotel cu priveliște la lacul Geneva din Elveția. Înregistrări ale conversațiilor lor au fost acum publicate pentru prima dată sub titlul *Mont Pélerin 1947: stenogramele întâlnirii fondatoare a Societății Mont Pélerin*. Editată și bine pusă în context de Bruce Caldwell și precedată de un util *Cuvânt înainte* al lui John B. Taylor, cartea le furnizează cititorilor informații despre gândurile și preocupările care îi îngrijorau pe acești liberali, dintre care unele reflectă și provocări ale timpului nostru.

Prefața și introducerea lui Caldwell arată că Hayek a fost principalul organizator al întâlnirii, secondat de Röpke și de Volker Fund. În afară de faptul că prezintă detaliat agitația care caracterizează invariabil lansarea unor asemenea demersuri, Caldwell arată că Hayek și Röpke erau hotărâți să împingă discuția dincolo de economie.

Această intenție s-a reflectat în eforturile organizatorilor de a se asigura că urma ca gânditori care activau în felurite discipline și aparțineau diferitelor tradiții de gândire liberală să participe la întâlnire. S-a observat că economiștii formau cel mai mare grup de participanți. Totuși, mulți dintre ei – în special europenii – erau mai mult decât capabili să vorbească erudit despre teme din afara economiei.

Într-adevăr, din 19 sesiuni de discuții, doar șase au abordat subiecte economice, iar șapte au fost considerate politice, istorice sau filozofice. Sesiunile rămase au fost dedicate unor chestiuni organizatorice precum structura, scopul și numele organizației permanente. Interesul lui Hayek nu era canalizat însă către un singur eveniment. El se gândea în perspectivă.

Dezbatere, dezacord, disensiuni

Dacă pui suficient de mulți intelectuali într-o cameră, poți fi sigur că vor apărea rapid dispute, chiar dacă persoanele în discuție aderă la viziuni filozofice similare. Întâlnirea de la Mont Pèlerin nu a fost o excepție. Indiferent dacă tema discutată a fost posibilitatea unei federații europene sau reforma monetară, stenogramele conferinței arată că atingerea consensului era mai degrabă excepția, nu regula.

Să fie notat că stenogramele nu sunt redactate literal, ci constau în câteva texte mai lungi sau note scurte scrise de mână ale lucrărilor luate de secretara lui Hayek, Dorothy Hahn. Cele din urmă au fost proiectate, conform lui Hayek, „pentru a indica cursul general al discuției”. Unele dintre prezentări și comentarii au fost înregistrate mai fidel decât altele. Părți din stenograme constau în „rezumate brute și de multe ori incomplete”. Uneori mă întreb (pornind de la cunoașterea scrierilor unora dintre cercetătorii prezenți) dacă notițele făcute de Hahn despre comentariile cuiva reușesc să surprindă corect ideile acelei persoane despre un subiect dat.

În ciuda acestor inconveniente, cei atrași de istoria ideilor și de liberalismul clasic pot găsi multe lucruri interesante în stenograme. În termeni generali, s-a discutat mai puțin despre strategii decât se face astăzi la întâlniri similare. Discuția s-a concentrat mai mult asupra unor întrebări din sferele filozofiei, justiției, istoriei, geopoliticii și teoriei economice. La baza tuturor a stat însă dorința de a înțelege de ce perspectivele colectiviste au pus stăpânire în asemenea măsură pe imaginația occidentală și cum ar putea fi eradicat acest flagel.

Unele sesiuni de discuții au fost mai productive decât altele. Exista un acord puternic că liberalii ar fi trebuit să dedice mai multă atenție cadrului legislativ în care funcționau economiile. De asemenea, discuția despre istorie i-a făcut pe mulți dintre participanți să conștientizeze cât de mult reușește istoriografia – și, în special, scrierile istorice populare în care s-au specializat adesea istoricii marxiști – să modeleze traiectoria dezbaterilor politice contemporane.

Alte sesiuni au generat rezultate mai modeste. Hayek a insistat să pună tema „Liberalism și creștinism” în program, deoarece credea că tensiunile dintre liberalism și creștinism în Europa continentală erau foarte dăunătoare pentru ambele părți. Totuși, discuția a fost deschisă de economistul Frank Knight din Chicago, un ateu declarat care, judecând după stenograme, era foarte sceptic cu privire la perspectivele unei reconcilieri semnificative. Stenogramele sugerează, de asemenea, că Hayek și filozoful Karl Popper (ambii erau agnostici), precum și Röpke și celălalt economist ordoliberal, Walter Eucken (ambii creștini convinși), erau de părere că remarcile lui Knight au fost făcute în necunoștință de cauză și au ratat ideea discuției.

Oriunde te duci, dai de totalitari

Ceea ce a umbrit întreaga conferință a fost spectrul totalitarismului – nu doar recent dispăruta specie național-socialistă, ci și versiunea comunistă care a înghițit Europa Răsăriteană. Atunci când tratau aceste teme, participanții la conferința de la Mont Pèlerin erau izbitor de realiști în comentarii. S-au ferit, de asemenea, să privească aceste chestiuni în primul rând prin lentila economiei.

Röpke a oferit cadrul acestei discuții, afirmând că „problema Europei este Germania, iar problema lumii este Europa”. Dacă din cenușa Germaniei naziste nu se naștea o societate relativ liberă, motivele de îngrijorare privind viitorul libertății în Europa ca întreg erau tot mai întemeiate, în special datorită agresiunii sovietice și a forței partidelor comuniste din Europa Occidentală. Această temă a fost reluată de Eucken, pe care Hayek l-a descris mai târziu ca pe o vedetă a conferinței.

Spre deosebire de cei mai mulți dintre participanți, Eucken s-a și aflat în Germania nazistă în timpul războiului. A fost implicat în grupurile de rezistență anti-nazistă asociate cu teologul luteran Dietrich Bonhoeffer. Eucken a fost arestat și a fost norocos să scape cu viață după eșecul tentativei de asasinare a lui Hitler din 20 iulie 1944, al cărei autor era ofițerul militar Klaus von Stauffenberg. Unii dintre cunoscuții lui Eucken, inclusiv Bonhoeffer, nu au fost la fel de norocoși.

Printre mesajele pe care Eucken a încercat să le transmită celorlalți participanți a fost confirmarea directă a faptului că creșterea controlului exercitat de statul nazist asupra economiei a contribuit la instaurarea dictaturii – o temă centrală în *Drumul către servitute* a lui Hayek. Schimbarea acestor condiții nu era, pur și simplu, o chestiune legată doar de retragerea pe cât posibil a guvernului din economie. Doar această chestiune în sine nu rezolvă problema tipului de ordine reclamat de o societate liberă și a rolului diferitelor entități – inclusiv al statului – în menținerea acestui ordin. Nu rezolvă nici întrebarea înrudită despre tradiția capabilă să susțină cel mai bine asemenea societăți libere.

Este consensul clasic liberal posibil?

Aceste întrebări stau la originea fracturilor mai adânci între liberalii clasici de astăzi. Întotdeauna vor exista o serie de incompatibilități între, să zicem, o societate liberă fundamentată pe legea naturală și societățile inspirate din diferite forme de utilitarism. Premise atât de diferite vor duce la concluzii divergente în ceea ce privește scopul cel mai adecvat a acțiunii statale. Aceste deosebiri sunt chiar mai accentuate în zilele noastre decât în 1947.

Rezultă astfel că un acord în jurul unui set de principii clasic liberale relativ coerent este imposibil de stabilit? *Declarația Obiectivelor* acceptată de aproape toți participanții la prima întâlnire a ceea ce avea să se numească Societatea de la Mont Pèlerin (cu excepția economistului francez Maurice Allais) sugerează că nu.

Într-adevăr, Eucken și Knight puteau avea poziții foarte diferite cu privire la perspectivele reapropierii dintre liberalism și creștinism, iar Ludwig von Mises putea fi în dezacord cu opiniile tuturor despre liberalismul *laissez-faire*. Totuși, 38 din 39 de participanți puteau afirma că „valorile centrale ale civilizației sunt în pericol”, că „pozițiile individului și ale grupului voluntar erau subminate treptat de extinderea puterii arbitrare”, că libertatea era amenințată de „emergența unei perspective asupra istoriei care neagă toate standardele morale absolute și [...] teorii care pun sub semnul întrebării caracterul dezirabil al domniei legii” și că, în absența „proprietății private și a pieței competiției” „este dificil de imaginat o societate în care libertatea poate fi prezervată eficient”.

Acestea nu sunt lucruri fără însemnătate. Mai mult, expresii precum „civilizație”, „domnie a legii” și „standarde morale absolute” sunt sugestive pentru conținutul normativ substanțial și pentru principiile aflate astăzi în pericol la nivel mondial, la fel ca în anul 1947. Politica va conta întotdeauna. Dar a discuta și a dezbate despre sensul acestor principii și semnificația lor actuală pentru libertate este cu siguranță o cale de a obține aderență într-o lume care – indiferent de orientarea politică – pare foarte bucuroasă să subordoneze libertatea oricărui alt lucru.

NOTE

1. N. trad.: un proiect inițiat în anul 2019 de jurnaliști de la *New York Times* care își propune să rescrie istoria americană încercând să sublinieze rolul central al populației de culoare și al instituției sclaviei în construcția SUA. ↑

Acest articol a fost tradus cu acordul publicației *Law&Liberty*.

Imagine: Friedrich Hayek; Sursa: Flickr.com